

VINNOVA INFORMATION
VI 2009:10

UNGDOMAR UTAN UTBILDNING

DYNAMOSEMINARIUM I STOCKHOLM 4 MARS 2009

Titel: Ungdomar utan utbildning – DYNAMO-seminarium i Stockholm 4 mars 2009
Serie: VINNOVA Information VI 2009:10
ISSN: 1650-3120
Utgiven: Maj 2009
Utgivare: VINNOVA – Verket för Innovationssystem
VINNOVA Diarienummer: 2006-00784
Produktion & layout: Incitera, www.incitera.se
Omslagsbild: INGRAM
Foto: Kjell Åkerlund
Tryck: EO Grafiska, www.eo.se

Om VINNOVA

VINNOVAs uppgift är att *främja hållbar tillväxt* genom utveckling av *effektiva innovationssystem* och finansiering av *behovsmotiverad forskning*.

Genom sitt arbete ska VINNOVA tydligt bidra till att Sverige utvecklas till ett ledande tillväxtland.

VINNOVAs insatser inom arbetslivsutveckling avser att förstärka näringslivets och den offentliga sektorns bidrag till hållbar tillväxt genom att tillvarata människan som aktör och skapande resurs. I fokus står innovationsprocesser, arbetsformer och ledningssystem som ökar svenska organisationers förmåga till långsiktig effektivitet, förnyelse och värdeskapande. Målet är global konkurrenskraft.

I serien VINNOVA Information publiceras informations- och presentationsmaterial som beskriver VINNOVAs verksamhet samt programbeskrivningar, projektkataloger, årsredovisningar etc.

Forskning och innovation för hållbar tillväxt.

I VINNOVAs publikationsserier redovisar bland andra forskare, utredare och analytiker sina projekt. Publiceringen innebär inte att VINNOVA tar ställning till framförda åsikter, slutsatser och resultat. Undantag är publikationsserien VINNOVA Policy som återger VINNOVAs synpunkter och ställningstaganden.

VINNOVAs publikationer finns att beställa, läsa eller ladda ner via www.vinnova.se. Tryckta utgåvor av VINNOVA Analys, Forum och Rapport säljs via Fritzes Offentliga Publikationer, www.fritzes.se, tel 08-690 91 90, fax 08-690 91 91 eller order.fritzes@nj.se

UNGDOMAR UTAN UTBILDNING

VINNOVAs DYNAMO-program innehåller många spännande projekt. Två av dem fokuserar på en problematik som kanske är en av de allra viktigaste just nu. Mot bakgrund av den aktuella ekonomiska krisen ter det sig därför som minst sagt viktigt att hitta lösningar för ungdomar med låg eller utan utbildning.

VINNOVAs ambition är inte bara att stödja forskning och utveckling av hög kvalitet utan även att verka för att resultaten kommer till praktisk användning. VINNOVA ordnade därför den 4 mars 2009 ett seminarium om lågutbildade ungdomars situation vad gäller möjlighet/svårighet att få arbete eller fortsatt utbildning.

Två projekt inom DYNAMO-programmet har undersökt lågutbildade ungdomars situation. Fil lic Lars Sundbom och doc Göran Sidebäck vid Mälardalens högskola har utifrån en registerstudie om unga vuxna med låg utbildning skrivit rapporten "Utbildningssamhällets underklass".

Doc Jonas Olofsson, fil dr Alexandru Panican, doc Lars Pettersson och fil dr Erica Righard vid Lunds universitet har i ljuset av bl a kommunala erfarenheter skrivit rapporten "Ungdomars övergång från skola till arbetsliv". Dessa båda rapporter visar på de stora svårigheter som lågutbildade ungdomar har, vad som skulle behöva göras och att mycket lite hittills har gjorts för att förbättra deras situation.

Syftet med seminariet var att med utgångspunkt från de båda ovan nämnda rapporterna diskutera vilka åtgärder som kan underlätta situationen för dessa ungdomar och vilka aktörer som i första hand har ansvaret för att någonting görs. Vid seminariet deltog företrädare för bl a Utbildningsdepartementet, Socialdepartementet, Svenskt Näringsliv, Sveriges Kommuner och Landsting (SKL), Arbetsförmedlingen, Skolverket, Lärarförbundet, Stockholms universitet, Stockholms utbildningsförvaltning, Svenska ESF-rådet, Folkhälsoinstitutet, Ungdomsstyrelsen och Stockholms hantverksförening.

Det är VINNOVAs förhoppning att denna skrift ska bidra till ökade kunskaper om ungdomar med låg eller utan utbildning och vad som kan göras för att förbättra deras möjligheter att komma ut i arbetslivet.

Erling Ribbing
Programledare
DYNAMO-programmet

Barbro Burén
Bitr programledare
DYNAMO-programmet

UNGDOMAR UTAN UTBILDNING

Det svenska utbildningssystemet lider av ett systemfel. Efter den nioåriga grundskolan förväntas alla ungdomar under tre år studera samma basämnen i gymnasieskolan för att slutligen "ta studenten" och i bästa fall fortsätta med flera års postgymnasiala studier på högskola eller universitet.

FÖR EN STOR MINORITET av mindre studiebenägna eller studiebegåvade ungdomarna riskerar dock åren i gymnasiet att ta formen av en långa räkka av misslyckanden. För dem vore det mycket bättre med ett system som efter grundskolan via individualiserad lärlingsutbildning och arbetspraktik hjälper dem ut i arbetslivet. Det förutsätter dock en dynamisk samverkan mellan utbildningsväsendet och arbetsmarknadens parter.

Mot den bakgrunden arrangerade VINNOVA 4 mars seminariet "Ungdomar utan utbildning" för att med företrädare för ett antal organisationer och myndigheter diskutera hur man kan komma tillrätta med den rådande situationen och vilka som måste ta ett ansvar för att detta sker. Seminariets utgångspunkt utgjordes av två VINNOVA-stödda FoU-projekt som har genererat rapporterna "Utbildningssamhällets underklass?" och "Ungdomars övergång från skola till arbetsliv".

Kenneth Abrahamsson, Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap

Måste ungdomar utan utbildning vara en förlorad generation?

EFTER EN INLEDNING av Erling Ribbing, VINNOVA, gjorde programchefen Kenneth Abrahamsson vid Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS) en snabb genomgång av det svenska utbildningssystemet under rubriken "Ungdomar utan utbildning en förlorad generation?".

– Diskussionen om ungdomar, utbildning och arbetsmarknad handlar om jämlikhet och rättvisa men även om hur mycket kvalifikationer som behövs på arbetsmarknaden, sade Kenneth Abrahamsson. Många ungdomar vill inte ha hela paketet med teoretiska utbildningar, men samtidigt är frågan om en ettårig praktik eller lärlingsutbildning verkligen leder till jobb.

”Varför ska alla gå vidare till högskolan? Kan det inte vara ett mål i sig att göra ett bra jobb i industrin eller inom den offentliga sektorn?”

Enligt Kenneth Abrahamsson går det svenska arbetslivet mot en ökad specialisering vilket kräver en mer solid fackutbildning. Men oavsett var man hamnar behövs en livsorienterande allmänbildning. Därför är frågan hur mycket som ska vara riktad utbildning och hur mycket som ska ge en vidare förståelse?

– En annan intressant fråga är vilken kompetens som krävs för att man längre fram i livet ska kunna ta till sig ny kun-

skap. Det handlar inte bara om att komma innanför företagsportarna och där klara de enklaste jobben. Man måste även ha förutsättningar att längre fram i livet kunna gå vidare.

Många ungdomar stannar i utbildningssystemet ända upp i 30-årsåldern innan de etablerar sig på arbetsmarknaden. Kenneth Abrahamsson frågar sig om denna långa etableringsperiod kan få negativa konsekvenser för möjligheterna att få fast anställning. Stämmer det att arbetsmarknaden hela tiden ställer allt högre krav på högre utbildning?

VARFÖR SKA ALLA GÅ VIDARE TILL HÖGSKOLAN?

– En av grundtankarna i den svenska utbildningspolitiken har varit att grundskolan och gymnasieskolan skulle bilda en bottenkola för svenska elever. För att bryta den sociala snedrekryteringen skulle arbetarbarn och barn från medelklassen ges lika chanser att komma in i högskoleutbildning. Men varför ska alla gå vidare till högskolan? Kan det inte

vara ett mål i sig att göra ett bra jobb i industrin eller inom den offentliga sektorn?

LO lägger numera inte bara tonvikt vid att gymnasieutbildningen ska bryta den sociala ojämlikheten utan även vid dess kvalitet. Enligt Kenneth Abrahamsson talar LO idag mindre om behovet av högskoleutbildning och mer om bättre anpassning av individens kvalifikationer till arbetsmarknadens krav.

Lars Sundbom, Mälardalens högskola

Är unga vuxna med låg utbildning utbildningssamhällets underklass?

DÄREFTER TALADE LARS SUNDBOM

vid Mälardalens högskola om ett projekt som han och Göran Sidebäck håller i och som har resulterat i rapporten "Utbildningssamhällets underklass? – En registerstudie om unga vuxna med låg utbildning". Rapporten ger en ingående bild av omfattningen och konsekvenserna av den utslagning från utbildningssystemet som har pågått i många år och som berör många tusen ungdomar i varje årskull.

Lars Sundboms och Göran Sidebäcks projekt har med utgångspunkt i analyser av data som är hämtade ur forskningsdatabasen Datakällan belyst hur förhållandena ser ut för de ungdomar som vid 22 års ålder bara har grundskola som högsta avslutande utbildning – i genomsnitt 12 procent av varje årskull.

DATAKÄLLAN

Datakällan är en forskningsdatabas vid Mälardalens högskola som har byggts upp med individdata för åren 1990–2006 för alla som under något av dessa år har varit 16 år eller äldre och folkbokförda i Sverige. Den aktuella studien baseras dock på data fram till 2003. Med stöd av Datakällan kan man följa en individs väg genom livet – vilken utbildning hon eller han skaffar sig, när individen får arbete och hur stor inkomsten är under olika perioder.

– När fyrtioåringarna sökte sig ut på arbetsmarknaden så klarade de sig med bara 7–9 år i folkskola, enhetsskola eller grundskola, slog Lars Sundbom fast. 1950 hade bara drygt 13 procent av 16-åringarna nioårig utbildning och drygt 5 procent av 19-åringarna gymnasieutbildning. 1965 var motsvarande andel 26 respektive 14 procent.

1962 beslutade riksdagen om nioårig obligatorisk grundskola och på 1990-

talet blev gymnasieskolan en i praktiken obligatorisk skolf orm samtidigt som grundskolan upphörde att kvalificera för yrkeslivet. Idag går de flesta ungdomar utöver den nioåriga grundskolan även tre år i gymnasiet. Närmare hälften går sedan vidare med högskoleutbildning.

– Enligt OECD kommer dagens femåringar i Sverige att i snitt utbilda sig i totalt drygt 20 år. Ungdomar med ofullständiga avgångsbetyg riskerar i framtiden att få ännu svårare att få jobb och ordna sin försörjning.

LÅGUTBILDADE OCH ARBETSMARKNADEN

Lars Sundbom menar dock att lågutbildades utbildningsstatus inte är huggen i sten. Under 2003 ägnade sig en hel del lågutbildade 22-åringar åt utbildning i någon form. Under höstterminen var en femtedel av alla dessa lågutbildade registrerade som studerande. När studien följer de lågutbildade som studerat vid Komvux över tid hade 10–13 procent vid

26 års ålder och ca 20 procent vid 29 års ålder lyckats höja sin utbildningsnivå till minst treårig gymnasieutbildning.

– Men flertalet lågutbildade som satsat på studier kvarstår som lågutbildade. Kanske hade de haft större nytta av att försöka etablera sig på arbetsmarknaden med en gång istället för ett resultatlöst harvande inom utbildningssystemet? Arbetsmarknaden är inte helt oätkomlig bara för att man är lågutbildad. Hälften av alla lågutbildade män som inte studerade och 40 procent av motsvarande kvinnor i vår studie fick jobb och kunde försörja sig.

Som lågutbildad tycks man också lyckas bäst på arbetsmarknaden om man söker sig dit tidigt. Lågutbildade som vid 18 års ålder har stark anknytning till arbetsmarknaden har också den bästa förankringen där 11–12 år senare. Lågutbildade som studerar vid slutet av tonårstiden ligger betydligt sämre till.

– Förmodligen vill många fler än de som lyckas få jobb i slutet av tonåren

arbeta istället för att sitta av flera år i skolbänken, sade Lars Sundbom. Därför kan det vara en god idé att hjälpa dem att få in en fot på arbetsmarknaden istället för att i jämlikhetens namn försöka lotsa dem igenom en utbildning som de inte vill ha utan som bara riskerar att stigmatisera dem genom att bekräfta att de inte klarar av det som förväntas av dem. Kanske är lärlingsutbildning och arbetsplatsförlagd utbildning ett bättre alternativ? Kanske kunde det vara värt att pröva även på grundskolenivå?

ALLT HÖGRE KRAV PÅ UTBILDNING

Lars Sundbom konstaterar samtidigt att arbetsmarknaden ställer allt högre krav på utbildning, även när det gäller enklare arbeten där det egentligen inte krävs någon hög formell kompetens. Det är inte alltid så att arbetsinnehållet har förändrats så mycket att det motiverar väsentligt högre utbildning.

– Det finns många enkla arbeten där man idag helst ska ha tagit gymnasieexamen trots att de ser ungefär likadana ut som för 40, 50 år sedan då det inte ställdes sådana krav. I dagens samhälle har det blivit en slags inflation i kraven på formell kompetens. Det finns över huvud taget en tendens till överutbildning, vilket bl a forskare på Institutet för social forskning vid Stockholms universitet har kunnat konstatera.

Mot bakgrund av att ca 10 000 ungdomar i varje årskull inte fullföljer sin gymnasieutbildning menar Lars Sundbom att vi idag har ett utbildningssystem där ungdomar blir offer för orealistiska ambitioner från samhällets sida. Det är inte anpassat till alla ungdomar, men ungdomarna får själva betala priset för det. En bättre väg vore kanske att i större utsträckning försöka integrera utbildningssystemet och arbetsmarknaden.

– Man lär sig också genom att arbeta och den kunskap som man tillägnar sig i arbetssammanhang måste mer än idag kunna uppfattas och värderas som viktiga och bärande inslag i det livslånga

lärandet. Om sedan samhället erbjuder goda chanser till vuxenutbildning kan man återuppta sitt ”skolbänklärande” om och när man känner att det behövs.

– Det har varit för litet diskussion om hur utbildning och arbete borde hänga ihop, säger Lars Sundbom. Samtidigt gäller det att få arbetsgivare att ställa upp på ett förändrat system. Ett sätt vore att låta en del av skolpengen gå till arbetsgivare som tar ansvar för inslag av arbetsplatsförlagd lärande.

Lars Sundbom och Göran Sidebäck har i sitt projekt sett bostadsområden där närmare hälften av ungdomarna i 22-årsåldern är lågutbildade. I sådana områden bor många ungdomar med invandrarbakgrund, men det finns också bostadsområden med mycket hög andel lågutbildad ungdom med helsvensk bakgrund.

Vidare har de funnit att det finns en tydlig överdödlighet bland lågutbildade ungdomar.

– En hypotetisk förklaring, som dock kräver fortsatta studier för att kunna verifieras, är att olika typer av sjuklighet och funktionsnedsättning från tidiga år samt missbruk eller andra riskbeteenden är överrepresenterade bland dem som blir lågutbildade, säger Lars Sundbom.

– Själv mord, som är en rätt vanlig dödsorsak bland ungdomar, förekommer kanske också oftare bland lågutbildade. I så fall är det tänkbart att upplevelser av att ha misslyckats med sin utbildning kan ha bidragit till att framkalla depressiva tillstånd som kan leda till självmord.

”Flertalet lågutbildade som satsat på studier kvarstår som lågutbildade. Kanske hade de haft större nytta av att försöka etablera sig på arbetsmarknaden med en gång...”

Jonas Olofsson och Alexandru Panican, Lunds Universitet

Nya förutsättningar för övergång från skola till arbetsliv

JONAS OLOFSSON OCH ALEXANDRU PANICAN berättade därefter om erfarenheterna från DYNAMO-projektet "Nya förutsättningar för övergång skola-arbetsliv" som de driver tillsammans med doc Lars Pettersson och fil dr Erica Righard.

Projektet syftar till att undersöka förutsättningarna för att stärka resurs-svaga ungdomars möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden, kopplat till bl a skolan. I sin rapport "Ungdomars övergång från skola till arbetsliv – aktuella utmaningar och lokala erfarenheter" diskuterar de bl a olika arbetsmarknadspolitiska insatser för dessa ungdomar.

– En av rapportens utgångspunkter är att det finns ett övergripande problem med oklarheter om var ansvaret för ungdomar med etableringsproblem ligger – ett problem som har att göra med bristande samordning mellan olika myndigheter, sade Jonas Olofsson. På senare år har stora förändringar skett inom bl a arbetsmarknadspolitiken där kommunerna har fräntagits ansvaret för ungdomsinsatser. En annan utgångspunkt är att arbetsmarknads-, utbildnings- och socialpolitiken bör vila på en likvärdighetsprincip enligt vilken man, oavsett var i landet man bor eller växer upp, ska ha rätt till samma stöd och samma kvalitet på insatserna.

– När gymnasieskolan i början av 1990-talet kommunaliserades ersattes tvååriga yrkeslinjer med treåriga program som gav grundläggande behörighet för högskolestudier. 1995 studerade många fler tonåringar jämfört med 1990 och idag betraktas den treåriga gymnasieskolan som nödvändig för arbetsinträde. Dessutom har nya eftergymnasiala utbildningar dykt upp som t ex kvalificerad yrkesutbildning. Den sk etableringsåldern, när 75 procent av

en årsklass är sysselsatt, var 21 år 1990 medan den 2007 hade ökat till 26 år.

IV-programmet

Projektet har bl a studerat gymnasieskolans individuella program (IV) och lärlingsutbildning. Resultatet av detta presenterades av Alexandru Panican.

– IV-programmet utgör en möjlighet för mindre motiverade elever samt för elever med utländsk bakgrund som saknar gymnasiekompetens, sade han. Samtidigt kritiserar programmet för att ställa för höga kunskapskrav och dess elever har svårt att få praktikplatser eftersom de tenderar att ha dåliga studieresultat.

2008 års gymnasieutredning har därför föreslagit att IV-programmet ska avvecklas. Istället vill man aktualisera lärlingsutbildning som ett alternativ till gymnasieskolans yrkesprogram. En lärlingsutbildning har bl a den fördelen att eleven får lära sig det som hon eller han själv vill, får tillfälle att träna sig i en yrkesroll och får kontakt med arbetsgivare. Även skolan får bättre kontakt med näringslivet.

Projektet har vidare specialstuderat tio olika kommuner och bl a intervjuat tjänstemän om deras erfarenheter av insatser för lågutbildade ungdomar. En trend i intervju svaren är att de lärare som arbetar på IV-programmet brinner för sin uppgift och är måna om att utgå från elevernas ambitionsnivå och önskemål.

Två kategorier

– Med utgångspunkt från svaren kan kommunerna delas in i två kategorier där den ena innebär att kommunen griper in först när Arbetsförmedlingen och andra aktörer har misslyckats, konstaterade Alexandru Panican. Den andra utgörs av kommuner vars förvaltningar finner nya sätt att aktivera arbetslösa ungdomar.

Många kommuner har utvecklat en mångfald insatser för den aktuella ungdomsgruppen. Dessa är dock ofta dåligt planerade och svagt samordnade. I vissa kommuner ansvarar Arbetsförmedlingen för insatserna i samverkan med socialtjänsten och skolan medan samordning nästan inte alls förekommer på andra ställen.

Vad gäller Jobbgarantin, som innebär att Arbetsförmedlingen står för arbets-sökande och matchning för ungdomar, är risken ofta stor att de hamnar mellan stolarna p g a oklar ansvarsfördelning.

– Det är ett problem om regelverket börjar bli diffust och man gör olika tolkningar i olika kommuner så att insatserna blir alltför olikartade, sade Jonas Olofsson. Idag behandlas samma grupp på mycket olika sätt i olika kommuner. Eftersom det finns ett nationellt intresse av likvärdiga villkor borde arbetsmarknadspolitikens, utbildningspolitikens och den kommunala ungdomspolitikens uppgifter definieras på ett tydligare sätt. Men samtidigt måste man ta hänsyn till kommunernas självbestämmanderätt och behov av manöverutrymme.

Tilltagande segregation

Jonas Olofsson menar att den diskussion som nu pågår har tvingats fram av de stora problemen i gymnasieskolan. Dessutom spelar växande olikheter när det gäller utbildningsresultat mellan olika skolor stor roll. Dessa hänger i sin tur samman med en tilltagande boendesegregation och social segregation.

– Det utbildningssystem som landet hade fram till slutet på 1960-talet ansågs i alltför stor utsträckning åter-skapa gamla klasskillnader. Istället ville man ha en gymnasieskola som var socialt utjämnande och skapade social värdighet etc. Men än idag sker rekryteringen till gymnasieskolans olika program efter social tillhörighet vilket genererar en social differentiering som blir tydlig när man kommer upp på högre utbildningsnivåer. Samtidigt leder utslagningen från skolan till nya sociala missförhållanden och klyftor, även om intentionerna från början var goda. Man försökte avhjälpa ett problem och skapade istället ett nytt.

Enligt Gymnasiekommitténs förslag till ny gymnasieskola (SOU 2002:120) ska all yrkesutbildning ligga på eftergymnasial nivå där alla elever ska läsa samhälls- eller naturvetarprogrammet

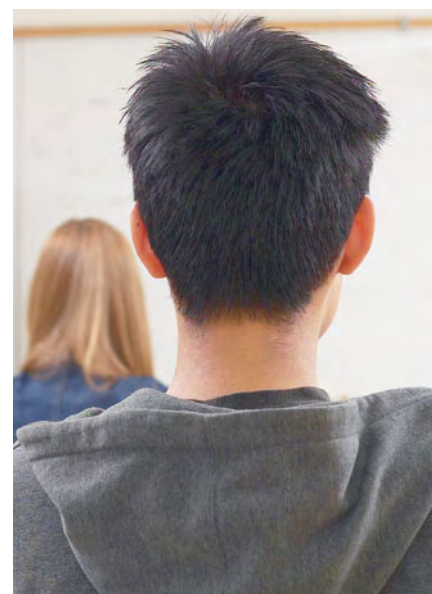
utan några differentieringsmöjligheter. Jonas Olofsson menar dock att man inom utbildningspolitiken under de senaste två, tre åren har distanserat sig från den synen och kommit till insikt om att det finns stora problem som måste hanteras på något annat sätt.

– Varken den fackliga sidan eller arbetsgivarsidan är dock särskilt intresserade av stora förändringar i gymnasieskolan. Man tycker att det är bra som det är. Förändringskraften kommer

”Det är ett problem om regelverket börjar bli diffust och man gör olika tolkningar i olika kommuner så att insatserna blir alltför olikartade.”

främst från dem som finns i skolans värld, från ungdomarna själva och från samhällsaktörer som är engagerade i sociala frågor. Vår rapport är ett underlag för diskussion bland berörda politiker för att komma ett par, tre steg vidare när det gäller vilka insatser som krävs på ungdomspolitikens område kopplat till utbildning och arbetsmarknad.

Paneldebatt

Bättre samarbete mellan skola, arbetsförmedling och arbetsliv!

DÄREFTER FÖLJDE EN paneldebatt kring följande frågeställningar: Vad är huvudproblemet? Vad borde göras? Vem borde göra det? Vem har huvudansvaret? Vad kan den egna organisationen göra? Vad borde andra göra?

I denna paneldebatt deltog Fredric Skälstad, Utbildningsdepartementet, Kristina Scharp, Svenskt Näringsliv, Lars Österlind, Stockholms Hantverksförening, Malin Blomgren, Arbetsförmedlingen, Tor Hatlevoll, SKL, Susanne Zander, Ungdomsstyrelsen, Kenneth Abrahamsson, FAS, Jonas Olofsson, Lunds universitet och Göran Sidebäck, Mälardalens högskola. Från VINNOVA/DYNAMO medverkade Erling Ribbing som moderator.

Debattdeltagarna var sammantaget överens med forskarna om hur problemen ser ut och efterlyste bättre samarbete mellan skola, arbetsförmedling och arbetsliv. För att lättare komma ut på arbetsmarknaden efterlyste man också en flexiblare lagstiftning.

Vidare ansåg man att insatser borde sättas in redan i grundskolan för dessa elever och att hänsyn tas till att olika individer lär på olika sätt. Nuvarande system passar inte alla. Det individuella programmet måste också ändras så att det inte längre är en förberedelse för det nationella programmet.

Man konstaterade att prao och praktik är viktiga, men att många företagare inte vill ta emot elever om de inte får betalt. Lärlingsutbildningens förtjänster framhölls också och en annan utbildningssyn och möjlighet att göra praktiska intelligenstester efterfrågades.

På frågan om vilka organisationer som har ansvaret var alla överens om att det var ett delat ansvar och att det krävdes samarbete. Samtidigt menade Erling Ribbing med flera att det vore bra med en klarare ansvarfördelning.

SUSANNE ZANDER, Ungdomsstyrelsen, framhöll att hennes myndighet har verkat inom detta fält i många år och att man inte vill peka ut någon särskild ansvarig utan istället få till stånd en samverkan utifrån ett ungdomsperspektiv.

– Unga finns i många sektorer och politikområden och om vi placerar problemen någon annanstans blir ändå samhällskostnaden och den individuella kostnaden sammantaget densamma, sade hon. Vi måste krympa den kostnaden och det kan vi bara göra tillsammans.

MALIN BLOMGREN, Arbetsförmedlingen, pekade på vikten av en stärkt samverkan mellan skolan, arbetslivet och arbetsförmedlingen.

– Kanske måste Arbetsförmedlingen finnas med i diskussionen om gymnasieskolan, men frågan är om det inte behöver göras något redan i grundskolan.

”Vi vet mycket om det teoretiska intellektet, men när får vi ett praktiskt intelligenstest för färdighet och talang?”

Det är i högstadiet som ungdomar bestämmer sig för vad de ska bli framöver. Jag tror också att det krävs ett samarbete. Varken Arbetsförmedlingen, skolan eller arbetslivet kan lösa problemet på egen hand. Vi måste samverka men denna samverkan har saknats i några år.

– Vi hoppas kunna dra igång ett projekt för arbetslösa ungdomar i Stockholm, Malmö och Göteborg, där vi tror att problemen är störst, fortsatte Malin Blomgren. Vi kommer att inrikta oss på korta jobb så att ungdomarna får pröva sig fram och kan få referenser eftersom

många av dem som har misslyckats i skolan saknar praktik.

LARS ÖSTERLIND, Stockholms Hantverksförening, efterlyste en ny syn på utbildning. Idag pratar man om dem

med låg utbildning som bara har gått grundskolan och om dem med högre utbildning som har gått på universitet och högskolor. Men vad ska man kalla alla yrkesmän med gesällbrev som t ex målare, VVS-tekniker och frisörer? Är de lågutbildade eller högutbildade?

– Vi vet mycket om det teoretiska intellektet, men när får vi ett praktiskt intelligenstest för färdighet, talang etc? I England har man en Minister of Skills, medan vi t o m saknar en svensk motsvarighet till ordet "skill". På engelska heter yrkesutbildning "training", men det har vi tappat bort, trots att det behövs 4 500 timmar träning för att bli en yrkeskunnig hantverkare.

– När jag var fyra år lärde jag mig att cykla och det kan jag fortfarande, sade vidare Lars Österlind. Jag behövde inte läsa mig till det. Jag lärde mig att måla och tapetsera av en släkting som hade ett måleri. Och jag har hållit på med bilsport i hela mitt liv och kan fortfarande byta koppling och växellåda på en bil. Det här är färdigheter, men i Sverige sätter man inget värde på färdighet och förtrogenhet.

TOR HATLEVOLL, SKL, påpekade att de som idag är 20–24 år och arbetslösa hade problem redan under de sista åren på grundskolans högstadium. Därför

borde insatser ha gjorts för dem redan i 11–12-årsåldern eftersom det var där som problemen började.

– Dagens diskussion handlar bl a om att utveckla lärlingssystemet eftersom de som inte klarar skolans nuvarande undervisning kanske istället är praktiskt lagda. Det kan också finnas de som har andra sätt att lära och kanske måste vi bredda den palett som finns för undervisning.

– Vårt utbildningssystem är en samhällsinvestering för framtiden med ett årligt svinn på 20–30 procent som inte fullföljer

gymnasiet. Vilken annan verksamhet skulle tillåta ett sådant svinn? Här bör man sätta in resurser så att vi får fler elever igenom utbildningssystemet. Men det kräver insatser från många aktörer som har ett delat ansvar samt en politisk vilja.

KRISTINA SCHARP, Svenskt Näringsliv, ansåg också att problemen börjar redan i 11–12-årsåldern och att det är då som dessa elever måste fångas upp.

– Eftersom olika individer lär på olika sätt, krävs ett tillåtande utbildningssystem istället för dagens system som i detta avseende är ganska ineffektivt. Låg utbildningsnivå och svag arbetsmarknadsanknytning, d v s få erfarenheter från arbetslivet, ökar risken för långtidsarbetslöshet.

Hur kan då utbildningens arbetsmarknadsanknytning ökas så att de kontakter, erfarenheter och kunskaper skapas som krävs för att man ska kunna finnas på arbetsmarknaden också i vuxen ålder? frågade sig Kristina Scharp.

– Det finns idag en syn på utbildning som innebär att alla ska genom ett system som slutar med en högre utbildning. Men på utbildningsmarknaden finns en mängd utbildningsleverantörer och många möjligheter. Vi måste se till så att alla elever får

möjlighet att lära vidare eftersom det i de flesta yrken behövs både baskunskaper, yrkeskunskaper, analytisk kompetens, social kompetens och kulturell kompetens. En bilmekaniker behöver t ex kunna engelska för att läsa manualer och hantera en diagnosdator, kunna matte för att sköta bokföringen, ha social kompetens för att hantera kunder etc.

GÖRAN SIDEBÄCK konstaterade att det inte var något större problem att vara ung och lågutbildad på 1950- och 60-talet.

– På den tiden hade många låg utbildning, men idag utgör de bara tio procent. Vad beror det på? Har yrkesrollerna blivit mycket vidare? Har samhället blivit mycket mer komplicerat? Idag behöver t ex en kassörska i en matvarubutik bara kunna scanna av streckkoder och dra ett kontokort. Tidigare måste de trots allt ha vissa baskunskaper i sitt arbete. Det har också blivit lättare att vara rörmokare och snickare tack vare alla nya verktyg som underlättar jobbet och allt material som är anpassad på olika sätt. Kan det vara så att de lågutbildade utgör ett problem för att vi ser dem som ett problem?

– Vems är då felet? Är det ungarnas fel – de som ska pressas igenom skolan och där alla inte lyckas. Eftersom vi är olika som människor och är bra på olika saker så är det konstigt att alla ska pressas igenom samma system. En bättre utbildningspolitik vore att låta tusen blommor blomma!

JONAS OLOFSSON pläderade även för ett flexiblare utbildningssystem.

– Idag finns en enda väg, nämligen via gymnasieskolan, och den som inte klarar av att vandra hela den vägen blir starkt stigmatiserad och får en mängd etableringsproblem. Därför kan det vara intressant att diskutera erfarenheter från länder med starkare traditioner på yrkesutbildningsområdet som har lyckas bättre med ungdomars arbetsmarknadsanpassning. I dessa länder har man ofta system för yrkeslegitimation som ger en tydlig signal till de

unga och som skapar förutsättningar för mer av yrkesstolthet, självförverkligande och självförsörjning. Den traditionen har vi gjort oss av med i Sverige.

– Varför inte ge större utrymme för en reguljär yrkesutbildning inom ramen för arbetsmarknadspolitiken också för de unga, frågade Jonas Olofsson. Det skulle skapa förutsättningar för större flexibilitet.

FREDRIK SKÄLSTAD, Utbildningsdepartementet, framhöll vikten av att grundskolan tidigt upptäcker och sätter in stöd till de ungdomar som inte tycks hänga med i undervisningen.

– Under de senaste 20–30 åren har skolan blivit sämre på att utjämna skillnader mellan elever med olika bakgrund. Alla de förslag som Utbildningsdepartementet arbetar med rörande krav, utvärdering, betyg, nationella prov etc är ur den aspekten viktiga. Framför allt måste stöd sättas in tidigt – kanske ska kommunerna åläggas att göra detta – och gymnasieskolan måste bli bättre på att fånga upp dessa ungdomar. 80 procent av dem har ramlat ur systemet efter att ha varit inskrivna på gymnasieskolan.

Fredrik Skälstad pekade vidare på behovet av en grundlig översyn av IV-programmen.

– I skolans portalparagraf står att IV-programmet först och främst ska förbereda eleverna för studier på nationellt program, vilket jag tror i grunden är feltänkt. Man måste våga säga att målet inte ska vara att alla går vidare på nationella och akademiska studier. För en del elever kan en kortare yrkesutbildning med stora praktiska inslag vara det bästa.

– Det krävs också en mer flexibel syn på den kunskap som eleverna tar till sig som yrkesutbildning. Idag är gymnasieskolans yrkesprogram uppbyggda kring

att man ska sitta i en skolbänk. Det fungerar för många, men andra behöver vara ute på en arbetsplats. Vägen till kunskap är olika för olika individer.

”...skolans yrkesprogram är uppbyggda kring att man ska sitta i en skolbänk. Det fungerar för många, men andra behöver vara ute på en arbetsplats.”

Casten von Otter

Är utbildning verkligen ett anställningskrav?

Seminariet sammanfattades av professor Casten von Otter från f d Arbetslivsinstitutet som bl a ifrågasatte om utbildning idag är ett anställningskrav.

– På 1950- och 60-talet talade man om kollektivanställda och tjänstemän, sade Casten von Otter. På 1970-talet började man att tala om lärande och kunskap, men framför allt om kompetens. Idag är nyckelbegreppet talang, men vad står det egentligen för? Å ena sidan används det om begåvade personer som uppfinnar saker som sätter tusentals människor i arbete. Men det är också en dimension på arbeteegenskaper som inte har med kunskap och kompetens att göra utan mer med beteende och lämplighet för just det aktuella jobbet. Man kan inte sätta likhetstecken mellan brist på talang och låg- eller korttidsutbildad. Istället handlar det om hur utbildningssystemet kan locka fram de berördas talanger.

– Dagens diskussioner har handlat mycket om utbudsinriktade åtgärder, men egentligen handlar det om en samverkan mellan utbudsinriktade och efterfrågeinriktade åtgärder. Den senare kategorin handlar ofta om hur arbetsmarknaden fungerar ur arbetsgivarnas synvinkel – att människor ska ha en viss utbildning men också att arbetslivet är organiserat på ett sådant sätt att det inte kan ta emot människor så som de är.

Fåfängt att sätta in sena åtgärder

– När det gäller ungdomar utan utbildning hamnar utbildningsinsatserna naturligt i fokus. Men enligt amerikansk forskning är det fåfängt att sätta in åtgärder för dem som redan definieras som svaga. Därför är det på ett sätt hoppingivande att man redan i sjätte klass kan se vilka som är eller kan bli svaga. Det ger möjlighet att sätta in tidiga och därmed effektiva åtgärder.

– Huvuddelen av all internationell forskning på området visar att arbetsgivarna har en nyckelroll när det gäller att få in utanförstående grupper på arbetsmarknaden. Däremot är jag mer tveksam till hur olika intermediärer – psykologer, socionomer, arbetsförmedlare m fl – kan medverka. Man bör åtminstone skilja mellan olika typer av intermediärer. Uthyrningsföretag kan sannolikt spela en positiv roll medan rehabindustrin i många fall framstår som en mindre effektiv intermediär.

– Det s k free rider-problemet gör det dock svårt att få med arbetsgivarna i dessa sammanhangen. Den unga generationen måste visserligen socialiseras in i arbetslivet, men det är bättre om något annat företag gör det. När de sedan kommit en bit på väg kan det egna företaget locka den arbetskraften till sig. Detta problem behöver rättas till så att det företag som gör det som samhället har behov av också får del av vinsten för insatsen.

Lokala samverkansavtal behövs

– Mot den bakgrunden anser jag att det behövs lokala samverkansavtal mellan t ex kommunens företagarförening och Arbetsförmedlingen. Ett sådant kan handla om att använda skolpengen för att skaffa fram lärlingsplatser, men också om att t ex tillgodose det långsiktiga behovet av arbetskraft eller av lämpliga arbetstillfällen för svärsysselsatta.

– Jag tycker att man ska vara fördomsfri när det gäller att använda den offentliga arbetsmarknaden för att erbjuda arbetslösa ungdomar en inkörsport till arbetslivet. Det är både märkligt och skamligt att de offentliga arbetsgivarna i så hög utsträckning utnyttjar kryphål i systemet för att inte erbjuda fasta jobb. Den offentliga arbetsgivarrollen behöver utvecklas så att den hamnar i paritet med den privata.

VINNOVAs publikationer

Maj 2009

För mer info eller för tidigare utgivna publikationer se www.VINNOVA.se

VINNOVA Analys VA 2009:

- 01 Svenska tekniker 1620 - 1920
- 02 Effekter av statligt stöd till fordonsforskning - Betydelsen av forskning och förnyelse för den svenska fordonsindustrins konkurrenskraft. *För kortversion på svenska respektive engelska se VA 2009:11 och VA 2009:12*
- 03 Evaluation of SIBED. Sweden - Israeli test bed program for IT applications. *Finns endast som PDF*
- 04 Swedish possibilities within Tissue Engineering and Regenerative Medicine
- 05 Sverige och FP7 - Rapportering av det svenska deltagandet i EUs sjunde ramprogram för forskning och teknisk utveckling. *Finns endast som PDF*
- 06 Hetast på marknaden - Solenergi kan bli en av världens största industrier
- 07 Var ligger horisonten? - Stor potential men stora utmaningar för vägkraften
- 08 Vindkraften tar fart - En strukturell revolution?
- 09 Mer raffinerade produkter - Vedbaserade bioraffinaderier höjer kilovärdet på trädet
- 10 Förnybara energikällor - Hela elmarknaden i förändring
- 11 Sammanfattning - Effekter av statligt stöd till fordonsforskning. *Kortversion av VA 2009:02, för engelsk kortversion se VA 2009:12*
- 12 Summary - Impact of Government Support to Automotive Research. *Engelsk kortversion av VA 2009:02, för svensk kortversion se VA 2009:11*
- 13 Singapore - Aiming to create the Biopolis of Asia
- 14 Fight the Crisis with Research and Innovation? Additional public investment in research and innovation for sustainable recovery from the crisis.

VINNOVA Information VI 2009:

- 02 Forskning om chefskap. Presentation av projekten inom utlysningen Chefskap; förutsättningar, former och resultat. *För engelsk version se VI 2009:03*
- 03 Research on the managerial tasks: condition, ways of working and results. *Finns endast som PDF. För svensk version se VI 2009:02*
- 04 Högskolan utmaningar som motor för innovation och tillväxt - 24-25 september 2008
- 05 VINNOVA news
- 06 Årsredovisning 2008
- 07 Innovationer för hållbar tillväxt. *För engelsk version se VI 2009:08*
- 08 Innovations for sustainable Growth. *För svensk version se VI 2009:07*
- 09 Forska&Väx.
- 10 Ungdomar utan utbildning - Dynamoseminarium i Stockholm 4 mars 2009

VINNOVA Policy VP 2009:

- 01 TRANSAMS uppföljning av "Nationell strategi för transportrelaterad FUD" åren 2005 - 2007. Två uppföljningar - en för 2005 och en för 2006 - 2007. *Finns endast som PDF*
- 02 VINNOVAs internationella strategi - att främja hållbar tillväxt i Sverige genom internationellt forsknings- och innovationssamarbete

VINNOVA Rapport VR 2009:

- 01 Affärsutveckling inom trämaufaktur och möbler - hur skapas effektivare värdekedjor? *Finns endast som PDF*
- 02 Användarna och datorerna - en historik 1960 - 1985
- 03 First Evaluation of the Berzelii Centra Programme and its centres EXSELENT, UCFCB, Uppsala Berzelii & SBI Berzelii
- 04 Evaluation of SAFER - Vehicle and Traffic Safety Centre at Chalmers - a Centre of Excellence with financing from VINNOVA. *Finns endast som PDF*
- 05 Utvärdering av forskningsprogrammet SkeWood. *Finns endast som PDF*
- 06 Managing and Organizing for Innovation in Service Firms - A literature review with annotated bibliography. *Finns endast som PDF*
- 07 Den tjänstedominanta logiken - Innebörd och implikationer för policy.
- 08 Tjänster och relaterade begrepp - Innebörd och implikationer för policy.
- 09 Underlag för VINNOVAs satsningar inom transportsäkerhetsområdet. *Finns endast som PDF*
- 10 Utmaningar och kunskapsbehov - Om innovation, ledning och organisering i nio olika tjänsteföretag. *Finns endast som PDF*

VINNOVA är en statlig myndighet
med uppgift att främja hållbar tillväxt
genom utveckling av effektiva innovationssystem
och finansiering av behovsmotiverad forskning.

VERKET FÖR INNOVATIONSSYSTEM – SWEDISH GOVERNMENTAL AGENCY FOR INNOVATION SYSTEMS

VINNOVA, SE-101 58 Stockholm, Sweden BesökOffice: Mäster Samuelsgatan 56
Tel: +46 (0)8 473 3000 Fax: +46 (0)8 473 3005
VINNOVA@VINNOVA.se www.VINNOVA.se